

Neža Zajc

Dantejeva biografska prizma: življenje, biografije, biografi-interpreti

Dante (Durante degli) Alighieri (1265–1321): življenje

Leta 1265 se je med 14. majem in 13. junijem, v Firencah, v družini Alighiero, očetu Alighieriu ml. oziroma Alighieriu di Bellincione di Alighieru¹ in materi Moni Belli, rojeni Gabrielli, hčerki Duranta degli Abata (ki so jo klicali Bella), rodil Durante degli Alighierio (skrajšano: Dante).² Ščasoma se je njegovo ime ustalilo kot Dante Alighieri.³ Žlahtnost njegove rodbine pa ni bila vezana na plemenitost porekla ali na materialno (fevdalno) imetje družine, ampak na starost tega priimka (pesnikove osebne aluzije na aristokratsko poreklo ostajajo predmet dvomov).⁴ Res so njegovi predniki bili ena najstarejših (antičnih) florentinskih rodbin (legenda o tem, da so bili Rimljani, ki so ustanovili Firence). Kot sam pesnik svojo preteklost opeva v Raju (15, 91–94), izvira njegov priimek od žene Cacciaguide, florentinskega viteza, ki je služil pod kraljem Konradom II. (990–1039), ki je vladal Italiji med 1093–1098. Precej verjetno je, da je od Cacciaguide, domnevnega Dantejevega prapradedca⁵ (Raj 15, 139–48), katerega ime

1 Dante Alighieri nell'Enciclopedia Treccani – vpogled 23. 7. 2022.

2 V resnici je imel Dantejev oče naziv Alaghiero degli Alighieri (Natale Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, Livorno 1922: Raffaello Giusti, 3; Guiseppe Mazzotta, »Life of Dante«, v: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*, ur. Rachel Jacoff, 2. izd., Cambridge 2007: Cambridge University press, 5). Dante je ob prvi izdaji Pekla naslovil svojo pesnitev s tako obliko priimka: *Comedia Dantis Alagherii florentini natione sed non moribus* (Lino Pertile, »Introduction to Inferno«, v: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*, ur. Rachel Jacoff, 2. izd., Cambridge 2007. Cambridge University press, 86. Nekatere izdaje sledijo tej historično izpričani obliki, npr. – Dantis Alagherii, *Epistles – The Letters of Dante*, ur., prev. Paget Toynbee, Oxford 1920: Clarendon Press. Priimek Alighieri je posledica medsebojno sovisnih družinsko-rodovnih vezi (več kot vzdevek in manj kot legitimni dedni priimek), ki so v zgodovinskem toku opredelile Dantejevo poreklo.

3 Natale Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, 1.

4 Francesco Ciabattini, »Dante Alighieri«, v: *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*, ur. Marco Sgarbi, Springer 2017. Springer International Publishing, 947.

5 Leonardo Bruni, »Life of Dante (Appendices)«, v: Giovanni Boccaccio, *Life of Dante*, Richmond 2017. Alma Classics, 87–88.

je zapisano v florentinskem statutu za leto 1131 (v Državnem arhivu v Firencah, Archivio di Stato di Firenze), kot je vsebovano v dokumentu iz zapuščine družine Strozzi–Uguccioni, izvirala družina Alighieri. Imel je dva brata, Moronta in Eliseja; prvi ni imel potomcev, drugi pa si je ustvaril družino, znano pod priimkom Elisei.

Dante je med leti 1270–1273 izgubil mamo. Oče se je kmalu še enkrat poročil in s polbratom Francescom sta si ostala blizu skozi celotno življenje. Leta 1283 mu je umrl tudi oče. Znanje je črpal se je po vsej verjetnosti pri frančiškanih v samostanu Santa Croce, kjer se je učil slovnice na podlagi srednjeveških besedil v latinščini, ki pa so bila tudi filozofska. Tako se je že zelo mlad začel zanimati za kontemplativne spise.

Dantejeva družina je bila v nazorih zmerna, zato je imel mladi pesnik možnost brati tudi francoska provansalska besedila v verzih in se je kmalu srečal tudi s familiarizacijo latinščine.⁶ Retorike se je učil⁷ pri kozmopolitu in uglednemu intelektualcu Brunettu Latiniju.⁸ Krog znancev, s katerimi se je mlad pesnik pogosteje srečeval, ga je uvajal v osnove znanosti, pa tudi v florentinsko družbo. Moralni kodeks, ki ga je prevzel, je bil italijanski, krščanski in značilno florentinski. Kot zelo mlad naj bi leta 1273 bil priča srečanju papeža Gregorja VII. in Karla Anžujškega, ki sta imela namen pomiriti mestne spore med gvelfi in gibelini, kar pa jima ni uspelo.

Naslednje leto 1274 je Dante srečal Bice di Folco Portinari (Beatrice), kar ni zaznamovalo le tistega njegovega mladostnega obdobja, ampak pesnikovo celotno umetniško življenje. Kljub silnemu ljubezenskemu čustvu pa se je leta 1277 zaročil z Gemmo di Maneti Donati, se z njo poročil leta 1285 in v zakonu so se jima rodili štirje otroci (sinovi Giovanni, Jacopo, Pietro in hči Antonia).⁹

V tistem obdobju je prvič zaslutil izzive pesniškega ustvarjanja, natančneje v letu 1283, ko se je začel poglobljati v besedno umetnost in v možnosti, ki jih je odpiral verzni izraz z različnimi variantami

6 Mazzotta, »Life of Dante«, 4–5.

7 Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, 5.

8 Še zmeraj pa se porajajo raziskovalcem vprašanja, v kolikšni meri je bil slednji res Dantejev učitelj (Ciabattoni, »Dante Alighieri«, 947).

9 [https://www.treccani.it/enciclopedia/casella_\(Enciclopedia-Dantesca\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/casella_(Enciclopedia-Dantesca)) – vpogled 30. 1. 2023.

jezikovnih, miselno-duhovnih in simbolno-zgodovinskih razsežnosti. Začel je okušati intelektualne pobude v krogu Guida Cavalcantija, aristokratskega pesnika in »prvega med njegovimi prijatelji«,¹⁰ v katerem so bili še Dino Frescobaldi, Guido Guinizzeli, Gianni Lapo, Cino iz Pistoie in Dante iz Maiana. Z njimi si je med drugim izmenjeval tudi sonete in postali so njegovi ožji prijatelji. Bil je sprejet tudi v elitno družbo Nina Viscontija in Guida da Polente.¹¹ Med njimi je doživel zrelo obdobje, polno prvih novih razmislekov o poeziji, pa tudi kritičnih in polemičnih razprav o florentinskih političnih razmerah. Sovisno razmerje med poezijo in ostalo umetniško dejavnostjo v Firencah odkriva še Dantejevo prijateljstvo z glasbenikom (pevcem in skladateljem) Casellom (Vice 67–117)¹² in slikarjem Giottom (Vice 11, 94–96),¹³ ki ju pesnik omenja v drugem spevu *Komedije*, v Vichah. K njegovim dobrim znancem je mogoče prišteti še mozaičarja Iacopa in Andreo Tafija, slikarja Cimabueja (Giottovega učenca), Gaddo Gaddija ter arhitekta Arnolfa di Lapo. Vsi omenjeni tedanji intelektualci so skupaj ustvarjali florentinsko elitno družbo, ki je spodbujala refleksijo o besedni umetnosti, še zlasti o poeziji.

Opisano pa je bilo zgolj vzdušje neke duhovne nobilitete, ki je Dan-teja obdajalo, medtem ko si je pesnik sam izoblikoval svoje raziskave, iskanja in samosvoja sledenja latinsko (rimski)-krščanski tradiciji, kar mu je omogočilo svež in nov literarni samoizraz, ki mu je dal moč sin-teze zgodovinskih predstav o razsežnostih in obliki krščanske Evrope. Med leti 1284–1287 je Dante študiral filozofijo v Bologni.

Leta 1289 se je aktivno udeležil dveh bitk, najprej proti gibelinom iz Arezza (Campaldino, 11. junija, 1289), ki so s porazom za dalj časa izgubili oblast v Toskani. Zatem se je blizu Pise (na Gradu Caprona, 16. avgusta, 1289) bojeval na strani florentinskih gvelfov. Odtlej naj bi se čutil kot vojaka »na permanentni dolžnosti«, pri čemer je cenil predvsem konjenico kot bolj aristokratsko in plemenito obliko bojevanja, čeprav je florentinska pehota bila tista, ki je premagala gibeline iz Arezza.¹⁴

10 Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, 5.

11 Mazzotta, »Life of Dante«, 3, 6.

12 [https://www.treccani.it/enciclopedia/casella_\(Enciclopedia-Dantesca\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/casella_(Enciclopedia-Dantesca)) – vpogled 30. 1. 2023.

13 Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, 3–5.

14 Denton J. Snider, *The Biography of Dante Alighieri (Set forth as His Life Journey)*, Saint Louis 1922: The William Harvey Minor, 115.

Osmega (ali devetnajstega) junija leta 1290 je Danteja globoko pretresla smrt Beatrice Portinari. Umaknil se je v meniško okolje, tako pa je na nek način nadaljeval svojo izobrazbo. Da bi se poglobil v »svete modrosti«, se je umaknil v frančiškanski samostan Santa Croce (odprto ostaja vprašanje, ali je Dante kdaj postal frančiškanski novice)¹⁵ in dominikanski samostan Santa Maria Novella. V menškem okolju se je posvetil študiju patristike, filozofije in teologije. Prebiral je Boetijevo *Tolazbo filozofije*, Ciceronove *De amicitia*, *De Senectute*, *De Officiis*, Ovidijeve *Metamorfoze*, Lukianove *Farzalije*, Stacijevi *Tebaido* in *Ahileido*, Oracijevga *Satira*, Senekine moralne spise, Juvenalovega *Satira*, in Verigilijevo *Eneido*, *Zgodovino* Paola Orosia, poglavja Biblije, spise sv. Avgušтина, sv. Bernarda, Uga in Riccarda iz sv. Vittora, sv. Petra Lombarda ter sholastične avtorje, kot so bili Albert Veliki, sv. Tomaž Akvinski ter sv. Bonaventura. Dantejevo mišljenje pa je odločilno zaznamovalo tudi precej individualistično reflektiranje biblične sporočilnosti. Morda je na takšno razumevanje vplivalo tudi, da je tik, preden je zapustil frančiškanski samostan Santa Croce, našel nek spis sv. Frančiška v rokopisu, ki je vseboval tudi apokaliptične spise Bonaventure in Joachima di Fiore.¹⁶

Verjetno je, da se je tedaj Dantejevo zanimanje za poezijo pod vplivom moralne filozofije in tologije preoblikovalo in se usmerilo v drugačno pojmovanje ljubezenskega čustva, ki je postajalo čedalje bolj zakrito (zakodirano, mistično?) in naposled našlo svoj pesniški izraz v novi obliki krščanske ljubezni, zvezani z poetološko-poetičnim besednim (literarnim) artizmom. Med letoma 1293 in 1294 je napisal avtobiografsko zasnovano, a oblikovno dokaj kompleksno delo, v mnogem izjemno pomembno za njegovo nadaljnjo ustvarjalno pot, z naslovom *Novo življenje*, ki ne predstavlja le primer »Beatricine hagiografije«, temveč predvsem Dantejevo iznajdbo osebne, idejno-mitsko privzdignjene, narativne (ne epične) in hkrati zgoščene verzne

15 Mazzotta, »Life of Dante«, 3.

16 O tem sta pričala dva frančiškanska spirituala Pietro di Giovanni Olivi in Ubertino da Casale, ki sta med svojim bivanjem v samostanu, prisegla, da se je l. 1290 tam izobraževal tudi Dante, o čemer govori nek pečat v knjižnici samostana (Ronald B. Herzman, »I Speak Not Yet of Proof: Dante and the Art of Assisi«, v: William R. Cook, *The Art of the Franciscan Order in Italy*, Leiden 2005: Brill, 195–197; Ronald B. Herzman, »Dante and the Apocalypse«, v: Richard K. Emmerson, Bernard McGinn, eds., *The Apocalypse in the Middle Ages*, Ithaca, NY 1992. Cornell University Press, 398–413).

strukture, prek katere bi mogel izraziti svoje pesniške ideje (vizije). Razpetost med družbene in vizionarske¹⁷ verzno-miselne predvzorce (prolegomenske formule) osebnega izraza mu je omogočila nadaljnja raziskovanja v nadosebni sferi filozofsko-teoloških dotikanj robov slehernikovega zoperstavljanja dvo- in trodimenzionalni omejenosti, ki naj bi bila lastna srednjeveškemu svetu. Dantejeva iskanja pa niso bila nikdar opredeljena kot zgolj (zaverovano) religiozna. Prav interakcija z življenjsko shemo, osebno in neosebno, je pustila v Dantejevem izrazu tisti prepoznaven patos in nekoliko tragedijski opoj lastne prizadetosti in individualnega doživljanja (v verznu, imenovanem *prosimetrum*¹⁸), temeljčega še zlasti na avtorjevem spominu, kar ni bilo lastno opevanjsko-religioznim strukturam prejšnjih poskusov latinske posvetne poezije. Prosimetrum naj bi mu omogočil združiti izkušnje pisca in zapisovalca (pričevalca), kompilatorja, komentatorja in avtorja¹⁹ ter tako doseči poenoteno vlogo samostojnega in izvirnega avtorja. Sorodno je pesnik odkril le v nekaterih verzih trubadurskih provansalskih pesmi,²⁰ v obliki *razos* in *vidas*²¹ kot proznih vložkih kratkih komentarjev in kratkih biografij, pa tudi v *Retoriki* svojega prvega učitelja Brunettija Latinija in v tedaj popularnih komentarjih Ovidijeve *Remedia amoris*.²² V filozofsko-patrističnih traktatih in bibličnih komentarjih je prepoznaval intelektualno poglobljenost in težnjo prodreti v samo srž posameznikove duhovne stiske – v iskanju odgovora na omejenost Višjega in tranzitne vloge Njegove volje. Tovrstne reflektivno polne miniaturne in očitno memoarne oblike (ki so imele *sentenzio* kot »bistven pomen« spomina), poimenovane *libello*, so predstavljale Dantejev prodor v lasten izraz in v svoj svet poezije.

Čeprav je v tistem času tudi navezal stike s pesnikom Foresejem Donatijem, lahko vernim in površnim človekom, s katerim sta se nekakako merila v sonetih,²³ je skozi tak verzni dvoboj Dante dosegel

17 Omenjajo se celo kot »halucinatorne, preroške« (prim. Andrew Frisardi, »Introduction«, v: Dante Alighieri, *Vita Nova*, prev., ur., op. Andrew Frisardi, Evanston, Illinois 2012: Northern University Press, xx).

18 Več o tej verzni obliki v nadaljnjih prispevkih, B. Senegačnika in N. Zajc.

19 Frisardi, »Introduction«, xxiv.

20 Frisardi, »Introduction«, xx.

21 Med 225 ohranjenimi jih 107 obravnava pesnike (John Larner, »Traditions of Literary Biography in Boccaccio's Life of Dante«, *Bulletin John Rylands Library* (1990): 112).

22 Frisardi, »Introduction«, xxi; Stanley Applebaum, *The New Life-Vita nova*, 62; Dante Alighieri, *Novo življenje*, prev. C. Zlobec, uvod J. Kos, Ljubljana 1957. CZ, 99.

23 Frisardi, »Introduction«, VIII–XX.

še bolj izčiščen slog. V tistih letih je napisal verze, zbrane pod naslovi *Rime, Il Fiore* (v katerih je sonet rabljen kot osnovna oblika ljubezenskega jezika) ter *Detto d'Amore*,²⁴ ki sicer veljajo za Dantejeva manjša dela, vendar so priznani kot legitimni del njegovega opusa.²⁵ Njegovo preučevanje umetnosti in filozofije, antičnih pesnikov ter svetih spisov je vplivalo na oblikovanje pojmovanja moralistične alegoričnosti. Njegova dovzetnost za mistiko pa se je izkazala za strožjo in čedalje bolj asketsko naravnano.

Nekaj let po smrti Beatrice je bilo tudi v političnem pomenu odločilnih za splet okoliščin, ki so privedle do Dantejevega izгона iz Firenc. Leta 1295 je verjetno napisal »rime petrose« (»za Kamen ali za damo, ki je trda kot kamen«, ki pričajo o literarnem urjenju)²⁶ in se udeležil rednega Zbora lokalne oblasti v Firencah, s čimer se je začelo njegovo udejstvovanje v florentinskem političnem življenju, ki ga je v veliki meri upravljala Svet večinskega ljudstva, ki je združeval notarje, trgovce iz florentinskih četrti Calimala in Porta Santa Marie, bančnike in menjalce, umetnike z volno, zdravnike, krznarje.²⁷ Dante se je, zvest franščiškanskemu duhu zavzemal, za t. i. male umetnosti, med katerimi je bila tudi poezija. Kot član Capitano del popolo²⁸ se je leta 1296 udeležil zbora zaprtega tipa, ki se je pozneje preimenoval v Zbor stotih. Leto pozneje je postal član ceha zdravnikov in lekarnarjev, katerih stroko je po vsej verjetnosti tudi sam poznal.²⁹ Florentinski gvelfi pa so se tedaj razdelili na dve struji (po posegu gvelfov iz Pistoie),³⁰ na bele (vodja Vieri di Cerchi), ki so bili bližje ljudstvu, in črne (vodja Corso Donati), ki so jih podpirale florentinske premožne družine; Dante se je pridružil belim (vodja Vieri Cherchi), med katerimi je bil tudi njegov dolgoletni prijatelj, pesnik Guido Cavalcanti. Petnajstega

24 Dante Alighieri, *Le opere di Dante*, ur. Domenico de Robertis, Giancarlo Breschi, Firenze 2012: Polistampa, 53–159, 159–279, 279–293.

25 Gianfranco Contini, *Un'idea di Dante*, Torino 1976: Einaudi, 91–93, 153–154, 245–283.

26 Dante Alighieri nell'Enciclopedia Treccani – vpogled 31.12.2022.

27 Frisardi, »Introduction«, XXI.

28 Srednjeveško italijansko združenje, ki naj bi pomagalo plemičem, ki so izgubili svojo oblast.

29 Snider, *The Biography of Dante Alighieri*, 112.

30 Ta razdelitev se je zgodila na ozemlju toskanske Pistoie, v družini Cancellieri. Razdeljena oblast Pistoie pa je zmotila Florentince, ki so jim veleli, naj pridejo v Firence in ne povzročajo zdrah na domačem ozemlju. Dobronameren nasvet je prerasel v nasprotno: razdeljeni vodilni člani Pistoie so razdelili še florentinsko družbo (Bruni, »Life of Dante (Appendices)«, 90–91).

junija leta 1300, ko je papež Bonifacij VIII. razglasil jubilejno leto, je bil Dante izvoljen za enega od članov t. i. Šestih priorjev (povezan naj bi bil predvsem s Palmierijem degli Altovitijem in z Nerijem, sinom gospoda Jacopa degli Albertija, pa tudi z drugimi),³¹ najvišjega javnega organa v Firencah. V okviru svoje nove funkcije se je Dante udeležil nekaj zborov oblasti, vendar je na tem položaju ostal le dva meseca. Kasneje je bil pesnik prepričan, da je prav ta njegova vloga v mestnem življenju Firenc vodila do usodnih dogodkov, ki so vplivali na njegovo nadaljnjo življenjsko pot, kot je zapisal v nekem pismu:³²

»Vse moje nevspečnosti in nesreče so imele svoj vzrok in izvor v moji nehvaležni izvolitvi v prioriat. Nisem bil deležen tega članstva zaradi modrosti, ampak zaradi dobre vere, pa tudi bilo je mojim letom primerno.«³³

Za veliko noč jubilejnega leta 1300 (ki ga je razglasil papež) naj bi Dante začel pisati *Komedijo*. Papež je v Firence poslal francoskega princa in vojščaka Karla Valoiškega (1270–1325)³⁴ kot pacifista in urejevalca mestnih zdrah, ki bi pomagal doseči premirje v mestu. A florentinske razmere so se še bolj zapletale. Čeprav je Dante bil v samem središče političnega in civilnega življenja, ni mogel preprečiti, da že takrat ne bi začeli iz njegovega rodnega mesta množično izganjati belih gvelfov.³⁵ V času njegovega priorjata pa so črni imeli skrivno srečanje v mestni cerkvi Santa Trinità. Vsebina dogovarjanja in sklepi tega sestanka so bili skrbno varovani, saj je namera udeležencev, približati se papežu Bonifaciju VIII., morala ostati skrita.

Ko so o sestanku črnih gvelfov slišali beli, so posumili, da nekaj ne bo v redu in se v naglici oborožili. Obkroženi s svojimi privrženci so se odpravili k priorjem, da bi se pritožili zaradi skrivnega srečanja, kjer naj bi se v strogi zaupnosti odločalo o mestnih zadevah, ki pa bi morale biti predmet javne diskusije. To zasedanje so razumeli kot ščuvanje za izgon belih gvelfov iz Firenc. Prisilili so priorje, da so to razglasili kot neustrezno vedenje, ki zasluži kazen, kar pa je izzvalo reakcijo črnih gvelfov. Tudi slednji so se takoj oborožili in se obrnili

31 Leonardo Bruni naznanja, da je bila tedaj takšna navada, gl. Bruni, »Life of Dante (Appendices)«, 90.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Tretji sin Karla III. in oče Filipa VI.

35 Frisardi, »Introduction«, xxv.

na priorje, češ da tega niso storili prostovoljno, ampak so bili v to primorani, za bele gvelfe kot motilce javnega miru pa so zahtevali kaznovanje. Napetost med obema mestnima frakcijama je naraščala in ko je dosegla višek, so priorji – na Dantejev predlog – razglasili civilno obrambo, ki je prišla voditelje obeh sprtih strani. Ujete črne (Corso Donati, Geri Spini, Giacchinotto de' Pazzi, Rosso della Tosa in druge) so zaprli v Grad della Pieve v regiji Perugia, bele (Gentile in Torrigiano de' Cerchi, Guido Cavalcanti, Baschiera della Tosa, Baldinaccio Adimari in drugi) pa v regijo Serezano. A to je vrglo sum tudi na Danteja, da je sam kot član belih zgolj poskušal zaščititi sebe in da je nasprotoval omenjenemu zasedanju črnih in posredno obtožil Karla Valoiškega, da politično razdeljuje mesto. Nenavadno je bilo, da so bili beli gvelfi kmalu vrnjeni v Firenze, črni pa so bili izpuščeni iz Gradu della Pieve. Na takšna sumničanja in obrekovanja je Dante odgovoril, da v času vrnitve belih v mesto sam ni bil več zaposlen v pisarni priorjata in da torej ni bil odgovoren za takšen razplet dogodkov. Trdil je, da je bil izpust belih storjen zaradi Guida Cavalcantija, ki se je v Serezanu zaradi drugačnih podnebnih razmer počutil zelo slabo, zbolel in kmalu zatem umrl (zaradi malarije?). Šele zaradi tega naj bi papež poklical Karla v Firenze, in ker je bil ta v mestu sprejet z vsemi častmi, bil pa je odtegnjen iz papeževega okrilja in francoske kraljeve hiše. Zato je nenadoma ponovno poklical obsojene Florentince in zaradi nekaterih dejanj in nesporazumov z belimi, jih je posledično – izgnal. V tem času pa Danteja ni bilo v Firencah, ker je bil leta 1301 v Rimu kot del florentinske delegacije pri papežu.³⁶ Ne glede na njegove zmerne (konzervativne) poglede so ga zaradi izгона črnih v času njegovega priorjata in kot nasprotnika florentinskih radikalcev izločili iz mestnega življenja.³⁷ V Vatikanu je Dante predstavljal ideje miru in zveze, ki naj bi zavladele v Firencah s pomočjo papeža Bonifacija. Slednji je pesnika obdržal (kot »prisilnega gosta«) do začetka leta 1302. Ko je bil izdan nov ukaz za izgon belih gvelfov, je bil na seznamu tudi Dante Alighieri.³⁸

36 Tako to popisuje L. Bruni (Bruni, »Life of Dante (Appendices)«, 91–93).

37 Dva meseca za tem je bil izgnan tudi oče F. Petrarce (Nicholas Mann, »The Origins of Humanism«, v: *The Cambridge Companion to Renaissance*, ur. Jill Kraye, Cambridge 1996. Cambridge University Press, 9).

38 Bruni, »Life of Dante (Appendices)«, 91.

Dantejev pregon je bil sprožen 27. januarja leta 1302, ko je med kratkim bivanjem v Sieni prvič izvedel, da je prejel obtožnico za preganjanje, najpogosteje uporabljeno proti političnim nasprotnikom (v nasprotnem primeru bi sledila: globa, pridržanje ali izključitev iz mandata). Ker se na to ni odzval, je bil 10. marca, obsojen na trajno izganstvo z grožnjo smrti, če se pojavi v bližini mesta, vse njegovo imetje je bilo zaseženo. Udeležil se je diplomatskega obiska v Forlì, da bi potrdil zvezo z lokalnimi gibelističnimi silami, vendar so bili tako beli gvelfi kot tudi gibellini premagani leta 1303 in še enkrat leta 1304. Odtlej se je pričelo Dantejevo izgnanstvo in emigrantsko romanje po Italiji. Moral se je seliti po osrednji in severni Italiji: prek Rima, Siene, med leti 1303–1304 je bil v Veroni, Padovi, Benetkah in Trevisu. Najprej je bil leto dni gost grofa Bartolomea della Scala, veronskega gospoda. Po njegovi smrti (7. marca 1304) je Dante odšel v Arezzo v upanju, da se bodo lahko beli gvelfi vrnili v Firence. Tedaj (1303–1304) je pisal spisa *Convivio* in *De vulgari eloquentia*, ki sta sta sicer ostala nedokončana. V slednjem je Dante opredelil italijanski dialekt (s primesmi florentinskega, bolonjskega in sicilijanskega govorenega, a privzdignjenega jezika)³⁹ kot jezik intelektualcev, ki zmore predstavljati eno najbolj plemenitih literarnih oblik. Ta spis je obveljal kot prvi znanstveni literarno kritični spis⁴⁰ in kot predmoderna literarna zgodovina.⁴¹ Leta 1305 je bil prisoten v Padovi, kjer je Giotto ustvarjal poslikavo kapele Scrovegni.⁴² V Bologni (1305–1306) je bil zatem Dante kratek čas na varnem pri belih gvelfih, vendar so kmalu prevladali črni in je moral bežati v Lunigiano, k markizu Moroellu Malaspini, kjer je deloval kot ambasador njegove družine, in čigar liberalnosti se je spominjal tudi v Vicah (8, 121–139). V teh letih je bival je tudi v Casentinu (1307) in po tem, ko je zapustil azil v Veroni, kjer je živel v stanovanju bratov Alboina in Francesca Cangrande,⁴³ je dalj časa preživel v Lucci

39 Dantejevo usodo izgnanca oziroma, ubežnika, emigranta iz lastne dežele, je poudaril tudi L. Bruni (Bruni, »Life of Dante (Appendices)«, 92–94).

40 Sally Purcell, »The Introduction«, v: Sally Purcell, *Literature in the Vernacular*, Manchester 1981. Carcanet New Press Limited, 3.

41 Stanley Applebaum, »Introduction«, v: Dante Alighieri, *The New Life - La Vita Nuova*, ur., prev. S. Applebaum, New York 2006. Dover Publication, XII.

42 Mazzotta, »Life of Dante«, 8.

43 Brata Alboin in Francesco sta skupaj vladala Veroni in oba prejela od rimskega cesarja Henrika VII. naziv cesarskih vikarjev (Della Scala family | Italian family | Britannica – vpogled 12. 12. 2022).

(1308).⁴⁴ Leta 1309, ko se je papeški sedež preselil iz Rima v Avignon, je Dante obiskal Pariz in poslušal predavanja na Univerzi Sorbonni,⁴⁵ ki naj bi se, po pesnikovih besedah, nahajala v »zakotni uličici« (Raj 10, 37).⁴⁶ Leta 1310 je Dante napisal pismo Henriku VII. Luksemburškemu, v katerem je kralja pozdravil v duhu prihoda mesije (eno od njegovih političnih pisem). Svoje ideje o moralnem kraljestvu je zapisal v spisu *Monarhija* (napisanem tistega leta ali med letoma 1316 in 1317).

Ko je Francesco Cangrande izgubil brata Bartolomea, je kot gibelin prejel od Henrika VII. Luksemburškega (od l. 1308) naziv vladarskega vikarja Verone in postal Cangrande I. Ko je leta 1311 izgubil še brata Alboina, je naposled kot samostojni vladar prevzel oblast še nad Vicenzo (1312–1314) in Padovo (1317–1318). Pod njegovim vplivom je Dante spremljal kampanjo Henrika VII. za ponoven prevzem oblasti po Italiji, še zlasti v Toskani. Takrat se je Dante gibal med Casentinom (na Gradu Poppi) in drugimi toskanskimi mesteci, kjer je ostal do smrti Henrika VII., 24. avgusta 1313. Z gradu Poppi v regiji Casentino je leta 1311 v imenu grofice Battifolli (žene Contija Guidija)⁴⁷ napisal tri pisma grofici Margeriti Brabantski, tedanji ženi Henrika VII., v prvem letu njegove kampanje po Italiji.⁴⁸ Prvo pismo v zadnjem delu vsebuje naslednje besede, v katerih je mogoče prepoznati tudi Dantejevo osebno noto: »Vendar ne bi bilo nespodobno, da bi se vrh človeške družbe priklonil, če se zgledi svete civilizacije morajo kakor iz živega vodnjaka zlivati navzdol.«⁴⁹

Ko sta umrla še markiz Moroello Malaspina in Henrik VII. (leta 1313), se je Dante s sinovi umaknil v Verono, v zavetje dvora Cangrandeja della Scale, ki so ga pesnik in sinovi sprejeli kot osebnega vikarja in kjer so ostali do leta 1319 (Cangrande I. je l. 1318 postal vodja

44 Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, 31.

45 Ibid., 30. Nekateri raziskovalci dvomijo v Dantejev realen obisk Pariza, prim. ([https://www.treccani.it/enciclopedia/dante_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/dante_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/) - vpogled: 23. 7. 2022).

46 O čemer je poročal šele Giovanni Vilanni (Ciabattoni, »Dante Alighieri«, 948).

47 Ta gospa je bila hkrati identificirana kot Gherardesca di Donoratico, žena Guida Simone di Battifolle.

48 Ta tri pisma so bila prvič objavljena šele leta 1881. Hranjena so v rokopisu v Vatikanski apostolski knjižnici pod šifro: (gl. več: Paget Toynbee, »The Battifolle Letters Attributed to Dante«, *The Modern Language Review*, 12, 3 (Jul., 1917): 302–309).

49 Toynbee, »The Battifolle Letters Attributed to Dante«, 305.

vseh gibelinov). Veronski učenjaki so se tedaj ravno navduševali nad odkritjem rokopisa Katulovih pesmi⁵⁰ in v takem vzdušju je leta 1315 Dante začel pisati Raj, čeprav ga je v Veroni napisal le približno polovico. Takrat je bil izdan prvi del njegovega monumentalnega dela *Komedije*, *Pekel* (1314), pesnik pa je tudi pisal pismo trem italijanskim kardinalom. Florentinska oblast je sicer leto zatem (1315) pod pogojem priznanja krivde in plačila davkov razglasila odlok o možnosti vrnitve izgnancev. Dante je seveda to zavrnil. Skupaj s sinovi je bil obsojen na smrt (z obglavljenjem), če bi se vrnil. Istega leta je bil objavljen drugi cikel *Komedije*, *Vice*. Ohranjeno je pismo Danteja Guidu da Polenti marca leta 1314,⁵¹ ko je bil slednji član beneškega senata. Med letoma 1319 in 1320 je napisal še dve *Eklogi* v latinščini (68 in 97 heksametrov),⁵² saj se je odzval na izzivalen predlog Giovannija del Vergilija (v obliki korespondence), da naj piše v latinščini in sprejme povabilo v Bologno, kjer bi prejel pesniško priznanje. Dante mu je odvrnil, da raje kot v latinščini, živi v tišini in piše v italijanščini.⁵³ Pisal je tudi pisma, med katerimi je ohranjenih vsaj trinajst.⁵⁴ Ni povsem jasno, zakaj se je preselil iz Verone v Ravenna. V nekem pismu Francesca Petrarce, ki ga je napisal Giovanniju Boccacciu, je zatrjeval, da Dante ni mogel več zdržati v bližini veronskega dvora, kjer se je razvijala kultura smeha (»theologia ludens«) in so tekmovali v nenehnih posmehovanjih, zbijanjih šal ne samo med igralci, komiki in dvornimi norčki in se norčevali celo iz Božje esence.⁵⁵ Niti ni mogoče trditi, da bi pretrgal stike z grofom Cangrande, saj mu je napisal pomembno pismo z napotki za boljše razumevanje njegove poezije. Hči Antonia se je pesniku pridružila v Veroni in Ravenni, kjer je vstopila v samostan

50 Mazzotta, »Life of Dante«, 10.

51 Dante Alighieri, *Le opere di Dante*, ur. Domenico de Robertis, Giancarlo Breschi, 606–609.

52 Dante Alighieri, *Le opere di Dante*, 609–621.

53 Ciabattani, »Dante Alighieri«, 951.

54 Naslovniki so bili: Niccolò Albertini, škof Ostie in Velletri (pismo I); Oberto in Guido, grofa iz Romene, (pismi II); pesnik Cino iz Pistoie (pismo III); markiz Moroello Malaspina (pismo IV); italijanski vladarji (pismo V); elitni Florentinci (pismo VI); kralj Henrik VII. (pismo VII); grofica Margerita Brabantska, ki ji je pisal Dante v imenu grofice Battifolle (pismi VIII–X); italijanski kardinali (XI); florentinski prijatelj (pismo XII); Cangrande (Bartolomeo) della Scala, upravnik Verone (XIII) (Dante Alighieri, *Le opere di Dante*, ur. Domenico de Robertis et al., Livorno, Firenze 2012: Polistampa, 573–606; Ciabattani, »Dante Alighieri«, 949).

55 Ibid. Mazzotta, »Life of Dante«, 10.

(kot sestra Beatrice je umrla leta 1371).⁵⁶ Januarja leta 1320 je bil zagotov v Ravenni, kjer je morda res zaznal, da je tam poslednji most med starim Rimom in novo Italijo v bizantinski zapuščini.⁵⁷ V Ravenni mu je mestni gospod in župan (podestà) Guido Novello da Polenta, ki je bil tudi sam pesnik, podelil naslov javnega intelektualca. Pesniku je nudil častni azil in pisarno. Tam je Dante lahko svobodno ustvarjal, kar je bilo zanj najpomembnejše. V župnišču svete Helene je dokončal in napisal svoj zadnji traktat *Vprašanje vode in zemlje*, ki je napisan v italijanskem dialektu, vsebuje pa tudi Dantejeve lastnoročne skice, ki dopolnjujejo 24 tez o njegovih pogledih na zemeljsko oblo.⁵⁸ To je bilo besedilo, ki ga je Dante idejno zasnoval v Mantovi, kjer je prisostvoval pri polemičnih razpravah o srednjeveških kozmografijah, potem pa je o tej temi imel predavanje 20. januarja 1320 v Veroni.⁵⁹ S svojim posebnim videnjem univerzuma (mističnim?, neoplatonističnim?) je želel zanikati vse spore okrog tega vprašanja, ter vztrajal pri svojem prepričanju, da je zemlja povsod višja od vode.⁶⁰ V zvezi s svojim novim naslovom (položajem) v okrilju Guida da Polente v Ravenni je Dante odpotoval na pesniška gostovanja v Mantovo, Verono in Benetke. V Benetkah ni našel ustreznega razumevanja (bralcev oziroma poslušalcev), pesnik je zbolel, a Benečani mu tudi niso omogočili vrnitve v Ravenna po kopnem. Zato je moral potovati po morju, kar je še poslabšalo njegovo zdravstveno stanje.⁶¹ Zbolel je za malarijo.

V Ravenni so se Danteju pridružili njegovi otroci. Verjetno je, da so bili prisotni ob njegovih zadnjih dnevih tudi njegovi učenci Pier Giardino, Giovanni Quirini in Bernardino Canaccio. Na začetku leta 1321 je dokončal tretji del *Komedije*, Raj. Dante Alighieri je umrl v Ravenni 14. septembra leta 1321.

* * *

56 Ciabattoni, »Dante Alighieri«, 948.

57 Mazzotta, »Life of Dante«, 10

58 Dante Alighieri, *Le opere di Dante*, 621–637.

59 Ciabattoni, »Dante Alighieri«, 951.

60 Busetto, *La vita e le opere di D. Alighieri*, 32, še zlasti op. 1.

61 O tem poročča šele Filippo Villani v svoji florentinski kroniki, kjer ugotavlja neobčutljivost in neomikanost Benečanov (Filippo Villani, »Life of Dante' iz De Origine Civitatis Florentiae et ejusdem Famosis Civibus«, v: Giovanni Boccaccio, *Life of Dante*, Appendices, 103).

Po pesnikovi smrti je začela nastajati prva generacija interpretov Dantejeve poezije. Dantejeva sinova Jacopo in Pietro Alighieri sta odprla prvo poglavje interpretativnih poskusov razumevanja očetove poezije. Najprej je leta 1322 pesnikov najstarejši sin Jacopo napisal komentarje Dantejevega Pekla v italijanščini in interpretiral tercino za tercino. V svoji razlagi začetnih verzov Pekla je poudaril človekovo nevednost, izgubljenost in so-odvisnost njegovega življenja (in smrti) od soobčutenja s Kristusovim življenjem.⁶² Sledili so mu Jacopo della Lana (v italijanščini, 1324–1328), Graziolo de' Bambaglioli (v italijanščini, 1332), Ottimo (v italijanščini, 1333–1338). Leta 1327 je Guido da Pisa prvi jasno predlagal alegoričen pomen sanjskega stanja, v katerem naj bi se nahajal pesnik med začetkom pisanja in vstopanja v Pekel. Še bolj poglobljeno lotil interpretacije očetove mojstrovine tudi Dantejev drugi sin, Pietro Alighieri, ki je svoje komentarje, napisane v latinščini (*Commentarium*), trikrat popravil in tudi objavil v treh verzijah (1340–1364).⁶³ V svojem razumevanju pesniškega besedila je vztrajal pri tem, da ga je treba brati z upoštevanjem ozadja (konteksta) antične literature. Na ta način naj bi bil on tisti, ki je prvi eksplicitno sugeriral predhumanistične interpretacije.⁶⁴ Poleg tega je bil mnenja, da dobesedna raven besedila predstavlja svetopisemsko prisposodbo, ki ponazarja potovanje skozi posmrtno življenje, razumljeno kot prihajanje (vračanje) v »Božje naročje«. Pravi pomen pesnitve pa naj bi se nahajal onkraj besed. Zato je opredelil, da je pesnitev sveta (»poema sacra«),⁶⁵ njeno resnično vrednost pa predstavlja poetičnosti njenega pomena.

Nova generacija interpretov je izhajala iz posmrtnih ciklov literarnih branj in javnih skupinskih razprav (»konferenc«) med letoma 1373–1374, ki jih je na pobudo florentinske skupnosti organiziral Giovanni Boccaccio (*Esposizioni sopra la Commedia*)⁶⁶ v kapeli Svetega Štefana (Santo Stefano, Badia Fiorentina). Navzoči so si prizadevali, da

62 Zato je verjetno precej verodostojen datum začetka pesnitve 25. marec (Oznanjenje) ali 7. april (Veliki petek in spomin na Kristusovo križanje), kar ustreza vzhodnokrščanski ustreznici – kot praznik Oznanjenja Materi Božji, ki pomeni ne le florentinsko novo leto, ampak tudi spomin na križanje Kristusovo.

63 Dante Lab at Dartmouth College: Reader - vpogled 21.1.2023.

64 Robert Hollander, »Dante and his commentators«, v: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*, 2. izd., 272

65 Peter S. Hawkins, »Dante and the Bible«, v: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*, 2. izd., 138–139

66 Za predavanja je bil Boccaccio tudi plačan (Hollander, »Dante and his Commentators«, 272).

bi Dantejevo pesništvo razumeli z upoštevanjem njegovega zadnjega pisma grofu Cangrandeju (iz l. 1317),⁶⁷ v katerem je pesnik sam ponudil interpretativna (na)vodila za branje svoje poezije.⁶⁸ Predavanja so potekala v toskanski italijanščini⁶⁹ v obliki analiz posameznih spevov, s čimer je Boccaccio na nek ustvaril tradicijo interpretacij, kot jo poznamo še danes. Vendar so takrat zaradi Boccaccieveje boleznii uspeli javno »prebrati« le do 17. speva Pekla.

Medtem ko je preostali Dantejev opus ostal interpretativno razmeroma nedotaknjen (*Convivio* in *De eloquia vulgaris* nista doživela ustrezne razlage do 16. stoletja), so se v 14. stoletju zvrstili naslednji interpreti Dantejeve *Komedije*: Benvenuto da Imola (v latinščini, 1375–1380), Anonymus Lombardus, Guglielmo Maramauro (v italijanščini, 1369–1373), Francesco da Buti (v italijanščini, 1385) in Chiose Vernon (v italijanščini, 1390).⁷⁰

Dantejeva biografija in Dantejevi biografi

I. Giovanni Boccaccio

Prvi Dantejev biograf Giovanni Boccaccio je bil Dantejevemu času in načinu življenja nemara najbližje. Čeprav ob tem vstaja neizogibno vprašanje o vlogi biografa kot pričevalca in vplivu njegovega neposrednega stika z avtorjevo zapuščino v zgodovinsko verodostojni biografiji, in čeprav Boccaccio sicer prav tako ni v resnici srečal Danteja Alighierija, je (vsaj) poznal pesnikovo hči, njegovega nečaka, dva njegova ožja prijatelja in sorodnika Dantejeve življenjske ljubezni Bice di Folco Portinari. Prek teh znanstev je Boccaccio mogel zbrati precej osebnih podatkov o pesnikovem življenju, morda celo več, kot bi jih mogel kdo pred njim. Dantejevo biografijo, naslovljeno kot »Traktat o občudovanju Danteja / Slavilni traktat Danteju« (*Trattatello in laude di Dante*), je začel večkrat pisati med leti 1351–52 in 1370, in ga napisal

67 Ciabattoni, »Dante Alighieri«, 956.

68 Dvomi o njegovi avtentičnosti tega pisma so bili zavrtnjeni (Luca Azzetta, »Le chiose alla ‚Commedia‘ di Andrea Lancia, l’Epistola a Cangrande e altre questioni dantesche«, *L’Alighieri* XLIV (2003): 5–76).

69 Denys Hay, *Italy in the Age of the Renaissance 1380–1530*, ur. Denys Hay, John Law, London, New York 1989: Longman, Longman History of Italy, 292.

70 Dante Lab at Dartmouth College: Commentary Index – vpogled 31. 1. 2023.

vsaj trikrat.⁷¹ Rokopis, naj bi Boccaccio končal do leta 1348, danes pa je hranjen v florentinski knjižnici Medičejcev, Biblioteki Laurentziani.⁷² Ta rokopis tudi vsebuje zapis pogovora nekega neimenovanega Dantejevega sodobnika s pesnikom, ki ustvarja vtis precejšnje avtentičnosti. Čeprav ni dokazov, je verjetno, da je intervju naredil Boccaccio sam,⁷³ za katerega je bila kot pisatelja Dantejeva biografija precej visoko vrednotena, morda celo življenjsko pomembna (vse digresije v pesnikovi biografiji je opredelil kot dar, ki ga je prejel od Danteja – pesnika).⁷⁴ Eden od rokopisov Boccaccia,⁷⁵ ki je bil neumoren prepisovalec in kompilator (tujih) rokopisov, obeležuje še en dokument; pismo z uvodom meniha Ilara, naslovljenega na grofa Ugucioneja della Faggiuolo, vsebuje med drugim tudi priznanje občudovanja Dantejeve poezije⁷⁶ in pričuje o tem, da je šele pisanje verzov v italijanščini moglo uresničiti pesnikovo pojmovanje žlahtnosti jezika in pomeni posreden dokaz o napisanju Pekla že pred izgonom.

Boccaccio je bil tudi prvi, ki je Dantejevi *Komediji* pridal okrasni pridevek »Božanska«,⁷⁷ in prvi, ki se je zavzel za pesnikovo posmrtno usodo.

Eno od različic je Boccaccio uvedel z naslednjimi besedami:

»Niti ljubke želje, niti solze ali tožbe, ne domače skrbi, kaj šele skušnjave slave in javnih služb, niti nesrečen izgon in mukotrpa revščina bi ne mogle s svojo močjo nas odvrniti od Danteja in njegovega glavnega dela, to je njegove posvečene, svete študije. Kot bomo lahko videli kasneje, bi takšna ločitev ali razdelitev njega od njegovega dela pomenila nasilje (in okrutno poseganje v Dantejevo karizmo): on bo vedno sestavni del svojih stvaritev.«⁷⁸

71 O vprašanju datacije treh različic Boccacciejeve biografije Danteja Alighierija gl. P. G. Ricci, »Le tre redazioni del ‚Trattatello in laude di Dante‘«, *Studi sul Boccaccio*, VIII (1974): 197–214; *Studi sulla vita e le opere del Boccaccio*, Milan, Naples 1985; Riccardo Ricciardi, 1, 67–83; prim. še: T. Boli, »Boccaccio's ‚Trattatello in laude di Dante‘, poseb. št. Dante Resartus, *Renaissance Quarterly* xli (1988): 399, op. 28.

72 Firenze, Bibliotheca Laurentziana, Mss. Št. XXXIX – »Introduction«, v: *The Early lives of Dante*, ur. Viktor Gollancz, prev. P. H. Wicksteed, London 1904: The Kings Classics, Alexander Moring Limited The de la More Press, iv).

73 Gl. »Introduction«, v: *The Early lives of Dante*, xiv–xv.

74 Giovanni Boccaccio, *The Life of Dante*, Castle Yard 2017. Alma Classics, 67.

75 Firenze, Biblioteca Laurentziana, Ms. Plut. 29.8, l. 67r.

76 Boccaccio, »A Document Preserved in a Manuscript of Boccaccio«, v: *The Life of Dante, Appendices*, 105–107.

77 »Extra Material«, v: Giovanni Boccaccio, *The Life of Dante*, 82.

78 Giovanni Boccaccio, »Trattatello in laude di Dante«, ur. P. O. Ricci, v: Giovanni Boccac-

Mogoče si je živo naslikati Dantejevo zunanost (skupaj z načinom življenja in navadami), ki se je ujemala z njegovim temperamentom in osebnostjo in ki ji je Boccaccio posveti celotno osmo poglavje:

»Naš pesnik je bil srednje velikosti. Kot odrasel je hodil nekoliko sključeno, njegova hoja je bila počasna in lahkotna, bil je vedno oblečen po zadnji modi, ki je najbolj ustrezala njegovim letom. Njegov obraz je bil podolgovat, nos orlovski, oči so bile prej velike kot majhne [...] bil je temnejše polti, imel je goste črne lase, ostro brado, njegov izraz na obrazu je bil vedno melanholičen in zamišljen.«⁷⁹

Temu ustreza Dantejeva podoba, ki jo je Giotto naslikal na stensko fresko v kapeli Palače Bargello v Firencah leta 1301, nekoliko pred pesnikovim izganstvom. Slika predstavlja tri osebe iz nebes, v sredini je Dante. Freska je bila sčasoma skoraj popolnoma uničena, kar se vidi po zgolj obrisih drugih dveh oseb.⁸⁰

Vendar pa previdnost ne samo glede podatkov, ki jih je nanizal Boccaccio, temveč tudi glede avtentičnosti biografovih besed, ni odveč.⁸¹ Boccaccievo besedilo *Dantejevo življenje* (*Trattatello in laude di Dante*), predstavlja precej reprezentativno srednjeveško biografijo, ki gradi sliko enotnosti osebnosti in življenjske usode prvovrstnega pesnika in enega najpomembnejših osebnosti tiste dobe. Ta biografija ustrezno obeležuje Dantejevo dejavno vključevanje tako v florentinske afere kot tudi v tedanje sočasne širše italijanske. Nastaja vtis, da je bil resnično eden najbolj ključnih protagonistov v izjemno težkem času, ko se je srednjeveška mentaliteta začela krhati in so nastajajoče (pre-povedane) klice o notni Italiji bile divergentne. Kajti Dante je sam sebe umeščal v Italijo in v italijansko zgodovino zato, ker jo je razumel

cio, *Tutte le opere*, ur. V. Branca, III, Verona 1974: Mondadori; J. Robinson Smith, *The Earliest Lives of Dante*, New York 1901: Henry Holt and Co. Naslov v izvorniku Boccaccieve biografije Danteja Alighirija: »De origine, vita, studiis et moribus viri clarissimi Dantis Aligerii Florentini poeti illustris, et de operibus compositis ab eodem«.

79 Giovanni Boccaccio, *The Life of Dante*, Castle Yard 2009. Alma Classics, 37.

80 A Dantejeva podoba je bila v 19. stoletju restavrirana po tedanjih načelih upodabljanja. S tem je upodobitev pesnika izgubila svojo prvotno verodostojnost. Vendar pa ta portret podaja splošni tip Dantejevega obraza, kakor so ga upodabljali umetniki v vseh naslednjih stoletjih in ga monumentalizirali v eno najplemenitejših obličij (France Stelè, »Opombe k umetniškimi prilogam«, v: *Dante*, ur. Alojzij Res, Ljubljana 1921: Kleinmayr-Bamberg, 292).

81 Prim. »Introduction«, v: *The Early Lives of Dante*, XI-XII.

kot srce krščanskega univerzuma. Že zelo zgodaj se je torej pesnik spraševal o razmerju med nacionalnim in univerzalnim tako v svetu kot v posameznikovem svetovnem nazoru. Tudi to premiso je Boccaccio razvil z ustreznimi primerjavami, izpeljanimi prek klasičnega, rimskega in grškega antičnega podoboslovja in imaginarija. Zgledoval se je po antičnih biografijah, ki so izginjale s padcem Rimskega imperija. Poznal je tri verzije Vergilijeve biografije, ki so vsebovale antične elemente, kot je bila pionirska inteligenca, osvetljena s heroičnimi toni in mestoma dopolnjevana s človeškimi lastnostmi (sproščenost, pesniški navdih). Poleg tega je Boccaccio tudi drugače vezal Dantejevo biografijo na Vergilijevo usodo, predvsem s trodelno shemo, ki jo je rimski pesnik predstavil v trilogiji *Bukolika-Georgika-Eneida* (posvečeni trem rimskim možem Maecenu, Asinusu Polliu in Avgustusu). Tako naj bi, po Boccaccievem mnenju, Dante kot florentinski gibelin posvetil *Komedijo* trem gibelinom: Pekel (Inferno) naj bi bil namenjen Uguccionu della Faggiuola (vladarju Pise),⁸² Vice – markizu Moroellu Malaspini in Raj, ki naj bi bil posvečen Henrik III., kralju Sicilije. Ta podatek je Boccaccio mogel zapisati z gotovostjo, saj je njegova informacija temeljila na dokumentu, ki ga je sam videl in prepisal ter se je izkazal za verodostojnega.⁸³ Na ta način je Boccaccio prepričano upodobil Danteja kot prvega posvetnega in najbolj nadarjenega italijanskega pesnika od antike naprej, še zlasti zaradi njegove izvorne italijanščine, v kateri je pisal. Dantejevo latinsko delo *Monarhija* je povsem samozavestno komentiral ter avtorjeve teološke argumente v prid cesarske avtoritete še pojasnil z navedbo nadaljnje usode tega besedila: povedal je, da je bila *Monarhija* več let po Dantejevi smrti prepovedana ter natančno pojasnil, zakaj so bile okoliščine take, da Dantejeve politične postavke niso mogle biti sprejete.⁸⁴

V Boccaccievi biografski zasnovi bi sicer lahko zaznali prve pobude za predstavo o Danteju kot unikalnem pesniku evropske zgodovine,

82 Uguccone iz Pise, znan v svojem času kot Hugutio Pisanus, je bil profesor cerkvene pravne (zakonodajne) filozofije v Bologni ok. 1178, zatem je bil škof Ferrare od 1190 do smrti 1210.

83 Prim. »Introduction«, v: *The Early Lives of Dante*, ur. Viktor Gollancz, v–vi.

84 V času papeža Janeza XXII. je Dantejevo *Monarhijo* prepovedal Bertrand Lombardski (1289–1352), kardinal Pougeta, zato ker je takrat prihajal v Rim na okronanje za rimskega cesarja Ludvik IV. (izvolili so ga v Nemčiji), vojvoda Bavarski. Slednji je bral *Monarhijo* in se zbal za svojo avtoriteto v Italiji. Res so takoj po njegovi vrnitvi v Nemčijo cesarjevi privrženci v Italiji Dantejevo knjigo javno obsodili, prepovedali in sežgali (Boccaccio, *The Life of Dante*, 63).

vendar njegova biografska zgradba ne omogoča kronološke sledilnosti, niti vseh zgodovinsko preverljivih podatkov, ne vključuje ustrezne periodizacije, prav tako ne vsebuje introspektivnih vpogledov, ki bi pripomogli k objektivnejši in kritični biografski podobi. V odsotnosti sistematične zgradbe in z avtobiografskim momentom je sicer sorodna hagiografskim besedilom, vendar pa v primerjavi s slednjimi nima take zaključene smiselnosti in jasne namernosti (graditi auro svetnika ali mučenca). Boccaccio se je namreč res zgledoval po hagiografskih spisih, in je zato vpletel v Dantejevo biografijo tudi dva čudežna dogodka, ki sta predstavljena kot odraz Božje volje. Še pred tem pa je Boccaccio kot »znanstven dokaz« izjemnosti pesnikovega rojstva navedel tudi sanje Dantejeve matere v času nosečnosti, ki figurirajo epilog oziroma ultimativno poglavje biografije. Za slednjo epizodo je avtor biografije celo zatrdil, da jo je »v času pisanja svojega dela obljudil« vključiti (kar koli naj bi to že pomenilo). Vendar Boccaccio ne opiše le sanjskega videnja, ampak poda tudi lastno interpretacijo,⁸⁵ ki pa zasluži še drugačno obravnavo. Vsebina ustreza narativni sliki ciklično-kulminacijske narave, saj je njen konec vsebovan v njenem začetku in nameri. Boccaccio pa je vključil v Dantejevo biografijo pravzaprav tri čudežne dogodke, ki pa se niso zgodili v času pesnikovega življenja; dva sta bila *pred* pesnikovim rojstvom in eden *po* njegovi smrti.

Prva nenavadna zastranitev v Boccaccievi biografiji Danteja je bil naslednji opis:

pesnikova mati je pred sinovim rojstvom imela sanje o pavu pod lovorjevim grmom v bližini vodnjaka, izvira čiste vode.⁸⁶ Nekoliko preseneča, da Boccaccio ni pomislil na sorodnost pava kot rajske ptice in simbolike feniksa, po analogiji katerega bi takšne sanje mogle ponazarjati ponovno rojstvo. Njegov opis pa tudi ne more biti razu-

85 Tovrstne razlage, ki ne morejo zadostiti (današnjim) znanstvenim kriterijem, razumemo zgolj kot biografsko gradivo in pričevanje o kulturnozgodovinski specifični tako časa, v katerem je Dante živel kot tudi tistega, ki ga je odpiral, najprej pa tistega, v katerem je živel njegov prvi biograf, Boccaccio.

86 Bodoča mama je med nosečnostjo sanjala, da bo rodila otroka pod senco lovorjevega grma ob kristalno čistem vodnjaku. Otrok, ki se je hranil z jagodami s tega grma in popil s čistimi vodami bližnjega izvira, se je razvijal v podobo pastirja, ki je lovil liste lovorjevega grma, ki je rasel nad njim. Ko se je stegoval za le-temi, se je materi zdelo, da bo padel, in nenadoma se ji je zdelo, da ne zre več v otroka, ampak v najlepšega pava. Ganjena od tega čudežnega pripetljaja, se je zbudila iz sladkega sna, od katerega ni ostalo v sedanjosti ničesar več (Boccaccio, *The Life of Dante*, 67).

mljen v celoti kot čudež, nemara zgolj kot sanjski privid Dantejeve matere. Boccaccio je podal tudi svojo interpretacijo teh sanj (lovor kot drevo antične Svetlobe-Foibes, pa tudi krščanske žene - Rim 16, 1-2; rajsko okolje in pav z angelskimi peresi s 100 očmi in s srhljivim glasom, pastir kot pastir duš in duhovnega znanja itd.).⁸⁷ Poleg tega je upošteval ta sanjski prizor pri interpretaciji celotne *Komedije*, kar pa je bilo za biografa nenavadno (neustrezno?).⁸⁸ Sto pavjih oces naj bi simboliziralo sto kantik, potovanje od Pekla prek Vic do Raja s končno blaženostjo.

Poleg omenjenega sanjskega videnja je Boccaccio opisal še dva čudeža.

Zgodilo se je, da je Dante začel pisati *Komedijo* v Firencah, a ko je imel napisanih sedem kantik, je bil leta 1302 izgnan. Tistih sedem kantik je izgubil. A namesto da bi obupal in prenehal pisati, mu je izgnanstvo omogočilo, ga spodbudilo h kljubovanju človeško determinirani, minljivi usodi. Zato je še bolj pospešeno pisal. S tem pa je bila tudi pojasnjena enaindvajsetletna časovna luknja, ki zeva iz *Komedije*. Ko je ponovno našel sedem kantik, napisanih pred izgonom, jih je vključil. Videz je nastal, kot bi se le-te navezovale na dogodke po letu 1302. Zato je sam Dante tudi nekoliko zagonetno komentiral 7. krog Pekla.

Naslednji (tretji) čudež se je zgodil po pesnikovi smrti. Ko je leta 1321 Dante Alighieri preminil, je ostalo 13 kantik Raja neobjavljenih. Njegovi otroci so se odločili objaviti celoten opus. Vendar niso našli vseh kantik. Osem mesecev po Dantejevi smrti pa se je sinu Jacopu oče prikazal v snu in mu pokazal mesto (zazidana odprtina v steni), kjer so bili skriti rokopisi.⁸⁹

A kljub temu, da je Boccaccio z Dantejevim življenjepisom, obogatim s hagiografskimi in antičnimi elementi, sicer povsem verodostojno postavil temelje perspektivi renesančnih biografij, njegova biografija žal ustreza zgolj romaneskno zasnovani narativni, tj. literarizirani biografiji.⁹⁰

87 Boccaccio, *The Life of Dante*, 68–70.

88 Ibid., 70–72.

89 Larner, »Traditions of Literary Biography in Boccaccio's Life of Dante«, 114.

90 Prim. Mazzotta, »Life of Dante«, 3.

II. Zgodnjerenesančni poskusi Dantejeve biografije in interpretacije

V času zgodnje renesanse so se pojavile naslednje Dantejeve biografije, ki so jih napisali: Giovanni Villani, Filippo Villani in Leonardo Bruni.

Kronist Giovanni Villani (1280–1348) je v *Florentinski Kroniki (Novi kroniki)*, ki jo je začel pisati po letu 1300 in ki naj bi zaobsegala kroniko univerzuma od padca babilonskega stolpa do leta 1346, raziskoval Dantejevo življenje predvsem v kontekstu pesnikovega vključevanja v družbene, politične in javne dogodke tistega časa. Villani, ki se je sicer zmotil o datumu Dantejeve smrti,⁹¹ pa je komentiral pesnikovo udeležbo v bitki pri Campaldinu. Izpostavil je prenegljenost konjenice Aretincev pri prvem napadu, zaradi česar so izgubili dan in so nato Florentinci s svojo pehoto zlahka dosegli zmago, kar je Dante reflektiral v Peklu (22).⁹² Njegov izgon iz Firenc je navezal na vdor Karla Francoskega (iz Valoisa) v mesto leta 1301 ter izrazil svoje mnenje, da je bil edini razlog za izdajo pesnikovega pregona v tem, da je bil tedaj Dante med glavnimi pripadniki mestnih oblasti, čeprav je bil po svojem nazoru zmerni gvelf. Interpretiral je tudi tri Dantejeva pisma, pisana v visokem slogu srednjeveške latinščine: prvega, naslovljenega na florentinsko oblast, v katerem se je Dante pritoževal nad svojim nezaslužnim izgonom; drugega, namenjenega kralju Henriku, ko je slednji obkolil Brescia; tretjega, naslovljenega na italijanske kardinale takoj po smrti papeža Klementa, v katerem jih je pesnik prosil, da bi tokrat izvolili italijanskega papeža.⁹³ To besedilo vsebuje tudi fragment, ki ni bil ohranjen v vseh Dantejevih rokopisih, v katerem je podatek o tem, da je Dante po tistem, ko je končal *Monarhijo*, začel pisati »Komentarje« svojega življenjskega dela *Komedije* (v italijanščini), ki so prežeti s filozofskimi in astrološkimi pojmi.⁹⁴ V svojem delu o Danteju je Giovanni Villani tudi izrazil mnenje, da je *Komedija* navdahnjena neposredno od Svetega Duha, kakor naj bi sam Dante razumel Vergilijevo *Eneido*. Villanijeva interpretacija *Komedije* kot

91 »Introduction«, *The Early Lives of Dante*, The Kings Classics, ur. Viktor Gollancz, prev. P. H. Wicksteed, London 1904. Alexander Moring Limited The de la More Press, xiii.

92 Snider, *The Biography of Dante Alighieri*, 115.

93 Giovanni Villani, »Extract from Giovanni Villani Florentine Chronicle«, v: *Life of Dante*, prev. Philip H. Wicksteed, ur. William Chamberlain, Castle Yard 2017. Alma Classics, 101.

94 Villani, »Extract from Giovanni Villani Florentine Chronicle«, 102.

krščanske alegorizacije *Eneide*, v obliki dvanajstih strani rokopisne interpretacije zgolj prve kantike Dantejeve *Komedije*, pa naj bi bila ena najbolj nenavadnih branj *Komedije*, kar jih je bilo kdaj napisanih.⁹⁵

Kronist Filippo Villani (1325–1405, nečak G. Villanija) je napisal *Liber De Origine Civitatis Florentiae et ejusdem Famosis Civibus* (1381–1388; 1395–1397) kot »Florentinsko kroniko«, ki predstavlja del dokumenta, ki je bil ohranjen že iz Boccaccievega rokopisa. V to kroniko je vključil Dantejevo biografijo, napisano v tretji osebi, v obliki predavanja, ki ga je o pesniku leta 1404 Filippu Villaniju naročila florentinska skupnost. Omenil je še zlasti pesnikovo sodelovanje z Beneško republiko, bil kritičen do pomanjkanja elokvence in odsotnosti neke prepoznavne pesniške osebnosti v beneški zgodovini. F. Villani se je kot interpret-kronist v svoji razlagi Dantejeve *Komedije* (1405) posvetil vprašanju datacije in pojmovanju kronološkega štetja.

Leonardo Bruni (Lionardo Aretini Bruni, 1369–1444), katerega prvo delo je bila »Zgodovina florentinskih ljudi« od leta 1404,⁹⁶ je bil v svojem delu *Vita di Dante* (1436) že kritičen do Boccaccieveje biografije o Danteju.⁹⁷ Točno je določil leto Dantejevega rojstva (1265), s čimer je utemeljil resnost lastne vloge biografa, saj je posegal po zanesljivih virih podatkov, ki jih je tudi znal razumno uporabiti.⁹⁸ Poglobil se je tudi v florentinske zadeve in izrazil dvom v avtentičnost nekaterih rokopisnih dokumentov, ki naj bi pričali o Dantejevi vpletenosti v tedanje politično življenje Firenc. Preučeval je Dantejeva pisma in zapisal o njegovem rokopisu, da je njegova pisava tanka, nežna, prefinjena in zelo čitljiva.⁹⁹ Poskušal je introspektivno razumeti Dantejev teološki uvid in njegovo pojmovanje plemenitosti.

V pesnikovi usodi je obdobje izgnanstva komentiral, da se je Dante čutil kot voj(šč)ak »na nenehnem čakanju«.¹⁰⁰ Pozornost, namenjena njegovemu izgonu, pa je bila bržkone odraz nove renesančne senzibi-

95 Hollander, »Dante and his commentators«, 273.

96 Denys Hay, *Italy in the Age of the Renaissance 1380–1530*, 293.

97 Mazzotta, »Life of Dante«, 3.

98 »Introduction«, *The Early lives of Dante*, XIII.

99 Paget Toynbee, »The Battifolle Letters Attributed to Dante«, 5. Dantejeva pisma so raziskovalno zanimala tudi druge humaniste: leta 1467 jih je bral Giovanni Mario Filelfo, v naslednjem stoletju pa sta jih preučevala Anton Francesco Doni (1547) in Giambattista Gelli (1562).

100 Snider, *The Biography of Dante Alighieri*, 114.

litete za duhovno stisko posameznikov, tistih individualistov, ki so si prizadevali zgolj neomejeno ustvarjati (nadaljevati svoje delo, ne glede na vse, in nikdar ne stagnirati v iskanjih in pobudah). Nova recepcija Danteja je morala vrniti pesniku ugled, morala ga je vračati domov, v Firence, zatorej je njegova podoba sedaj mogla nastopati v okviru florentinskega renesančnega patriotizma.¹⁰¹ V humanističnem intelektualnem vrenju Firenc je bilo pesnikovo rojstvo mesto razumljeno kot »nove Atene« oziroma kar – kot novi Rim.

Tako kot že Boccaccio, ki je razmerju med teologijo in poezijo namenil samostojno poglavje, je tudi Bruni poskušal definirati Dantejevo poetično izjemnost, ki jo je razumel šele kot drugotno v krogu pesnikovih intelektualnih zanimanj za filozofijo, teologijo, astrologijo, aritmetiko, geometrijo, zgodovino, kar mu je omogočilo izraziti in nekako opredeliti lastno znanje in ne-osebno vedenje v verzem izrazu. Bruni ni znal presoditi, v čem se je pesnik tako razlikoval od preteklih pesnikov, gotov pa je bil v tem, da je poskušal začeti nekaj novega. Izpostavil pa je Dantejev italijanski jezik in njegov značilni florentinski dialekt. Bil je proti mnenju, da mora biti pesnik izključen iz političnega življenja,¹⁰² o čemer je v Dantejevi biografiji pisal: »Dovolite mi besedo o mnogo brezbriznih ljudeh, ki mislijo, da tisti, ki študira, preživi ves svoj čas le v samoti in ima pri tem tudi vsak trenutek na voljo samo zase [...] Velik in visoko moralen genij se ne sme ozirati na takšne izjave.«¹⁰³ A čeprav se je Bruni precej ukvarjal z Dantejevim problemom jezika, je ostajal pri konvencionalni sodbi, češ, da je pesnik zagovarjal enakost jezikov v času, ko je bila latinščina shematična, okorna, ljudstvo pa neizobraženo.¹⁰⁴

Omenjenim biografskim poskusom je bilo skupno, da avtorji niso več pojmovali Danteja kot zgolj enciklopedičnega ali teološkega avtorja, ampak tudi kot filološkega pesnika, ki je v svojem

101 Michael Caesar, »Dante, réputation de«, v: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*, ur. J. R. Halle, Paris–London 1997. Thames&Hudson, 109.

102 Hay, *Italy in the Age of the Renaissance 1380–1530*, 293–294.

103 *The Early lives of Dante*, 119–120.

104 Hans Baron, *Leonardo Bruni Aretino, Kumanistisch-philosophische Schriften (Mit Einer Chronologie Seiner Werke und Briefe)*, 1928: Springer Fachmedien Wiesbaden, 61; P. M. Bicilli, *Mesto renessansa v istorii kul'tury*, Sankt-Peterburg 1996: Mifril, 29.

opusu izpričeval visok artizem. Čeprav se zdi, da je bilo prvim biografskim poskusom lastno tudi interpretiranje Dantejevega opusa, so se samostojne renesančne eksegetske razlage pesnikove poezije intelektualno prelomile v humanističnih poudarkih poetičnega diskurza. V ozadju se je postopno izoblikoval vtis, da se je z Dantejem pravzaprav začelo renesančno mišljenje.¹⁰⁵ zgodil se je poetični poskus individua(liza)cije. Pesnikov slog je postal definicija umetnosti, ki je prepoznavno odslikavala odmeve tradicije rimske retorike, vendar s pomembnim premikom k izostrenemu ozaveščenju človekove izjemnosti (z vsemi pomanjkljivostmi in posebnostmi): humaniteta je bila odkrita srž Dantejevega mišljenja.

Vendar pa je bilo zanimanje za celoto njegovega opusa nezadostno; Dantejeva spisa *Convivio* in *De vulgari eloquentia* (dolgo so celo obstajali dvomi o njegovi avtentičnosti)¹⁰⁶ nista bila interpretirana do začetka 16. stoletja. Med letom 1416, ko je zadnje komentarje Dantejeve *Komedije* napisal frančiškan Janez iz Sarrevalle, in letom 1481, ko je ponudil svojo interpretacijo Cristoforo Landino, je razlika v odnosu do razumevanja Dantejeve poezije precejšnja. Za Dantejevo biografijo so se zanimali še naslednji: Giannozzo Manetti je leta 1440 v biografski trilogiji (»Vitae Dantis Petrarcae ac Boccaccii«) poudaril kontemplativno plat Dantejevega življenja. Matteo Palmieri je v besedilu *Città di vita* (ok. 1455–1465) sicer povsem zanemaril Dantejevo vlogo kot ljudskega pesnika in se je usmeril na slog in zgradbo *Komedije*, zdelo pa se mu je izjemno njegovo oplemenitenje govorjenega jezika.¹⁰⁷

V zreli dobi renesanse, ko so bile delne pesnikove biografije pogosto vključene kot prolegomene k prvim tiskanim izdajam njegovih del, se je recepcija Dantejevega opusa spremenila: postala je bolj kritična, utemeljena na temeljitejših branjih in poskusih doumevanja Dantejevega avtorskega jezika, ki pa se je čedalje bolj kazal kot neenostaven. Stoletje po njem namreč njegova govorjena (ne pogovorna) italijanščina znotraj latinskega pesništva ni bila več docela in enako razumljiva kot za časa pesnikovega življenja. Pesniški jezik Angela Poliziana (italijanščina) je bil že povsem drugačen od Dantejevega,¹⁰⁸ ki se je v

105 P. M. Bicilli, *Mesto renessansa v istorii kul'tury*, 30–32.

106 Spis je bil pripisan Giambattista Gelliju, dokler ni prevod besedila Giana Giorgia Trisinijsija v italijanščino odprl razpravo o avtorstvu. Leta 1577 je Jacopo Corbinelli v pariški izdaji utemeljil, da je delo napisal Dante Alighieri (Ciabattoni, »Dante Alighieri«, 950).

107 Eugenio Garin, »Dante nel Rinascimento«, *Rinascimento* 7 (1967): 20–21.

108 *Ibid.*, 102.

renesančnem času pogosto tudi zazdel nekoliko neutrezen za teme, ki jih je upesnjeval. Slednje pa ni bilo ovira pri tem, da je obveljal za nespornega pesnika Firenc, ki ga je Lorenzo Medici¹⁰⁹ vključil v svojo antologijo toskanskih pesnikov (*Raccolta Aragonese*, 1477).

V času visoke renesanse je bilo biografsko besedilo Cristofora Landina o Dantejevem življenju z eksegetsko razsežnostjo tudi v Firencah, leta 1481 objavljeno v prvotiskani izdaji *Božanske komedije*. Inkunabulo je vizualno dopolnjevalo devetnajst ilustracij Sandra Botticellija, ki so pomenile nov estetski izraz dobe, saj so tedaj v razvoju vizualne knjižne opreme postale prepoznavno humanistično znamenje in predstavljale osnoven način širjenja elitne kulture.¹¹⁰ Landino, ki je opredelil pesniško umetnost kot vir božanske modrosti¹¹¹ in Danteja kot njenega italijanskega utemeljitelja, je bil prvi, ki je pripisal Dantejevemu pesniškemu delu visoko umetniško vrednost, s katero naj bi se umeščal v sam vrh človeških intelektualnih dosežkov. S temi besedami je Landino definiral Danteja kot pomembnega florentinskega patriota, znanstvenika, misleca in resničnega preroka humanizma. Landino je – v obliki neoplatonističnih komentarjev, vezanih tudi na preostala svoja dela – ob vsaki vrstici, ponudil precej osebno interpretacijo Dantejevih verzov. Našel pa je tudi nekatere klasične reference, ki jih niso opazili pesnikovi interpreti iz 14. stoletja. Predvsem pa je izpostavil »svojo« idejo alegorije pesnitve kot rasti pesnikove duše (na temeljih *Eneide*).¹¹² To izdajo je dopolnjevalo začetno pismo Marsilia Ficina, ki je častil Dantejev pesniški talent z navezovo na neoplatonistične misli. Deset od enajst tiskanih izdaj *Komedije* je vsebovalo Landinove komentarje, tako da nenadoma ni bilo humanista, ki ne bi bral Danteja brez komentarjev.¹¹³ Takrat se je šele začelo pravo renesančno branje njegove poezije. V obliki ciklov javnih branj Dantejeve *Komedije* so take dogodke organizirali po različnih italijanskih mestih v času renesanse Giovanni Villani,

109 Če je verjeti, naj bi Lorenzo Medičejski pisal v florentinščini (mestnem narečju), ki naj bi bila nekakšen precej zvest naslednik Dantejevega idiomatičnega jezika z notranjo namero, da bi mogoč odpirati kanon zgodnje italijanske poezije (Paul Strathern, *The Medici*, London 2007. Vintage Books, 149).

110 Jean Delumeau, *La civilisation de la Renaissance*, Paris 1984: Arthaud, 195.

111 Georges Holmes, »Cristoforo Landino«, v: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*, ur. J. R. Halle, Paris–London 1997. Thames&Hudson, 184.

112 Hollander, »Dante and his Commentators«, 273.

113 Erwin Panofsky, *Studies in Iconology (Humanistic Themes In the Art of the Renaissance)*, ur. Benjamin Nelson, San Francisco, London 1962. Harper Torcher, 179.

Benvenuto da Imola, Giovanni Malpaghini in Giovanni Gherardi da Prato.¹¹⁴ Eno od najbolj kontroverznih v tistem času pa naj bi bilo interpretiranje učenjaka Francesca Filelfa, ki se je navdušil nad Dantejem po svoji vrnitvi v Firence iz Konstantinopla in začel z antimedijejsko recepcijo njegove poezije.¹¹⁵

Kljub temu, da sta Petrarca in Boccaccio s svojo poezijo tudi v latinščini v italijanski renesansi uživala neoporečen ugled,¹¹⁶ se je takrat razvila posebna kulturna tradicija recepcije Dantejevega ustvarjanja, ki je preizkušala meje alegoričnih interpretacij, prevladujočih v prvi generaciji branj Dantejeve poezije. Bilo je jasno, da je Dante s svojimi poetičnimi podobami in nazorom o ljubezni in dobroti kot edinima spremljevalkama (z njegovimi besedami iz *Vita Nove*, »intelligenza nuova«¹¹⁷ - »nov duh«) na poti iskanja resnice, pomenil pomembnega soustvarjalca italijanskega renesančnega neoplatonizma.

Leta 1502 je v Benetkah znameniti tiskar Aldus Manutius izdal žepno izdajo Dantejeve poezije z naslovom *Le terze rime di Dante*, ki jo je uredil Pietro Bembo na osnovi vatikanskega rokopisa (Vat. Lat. 3197), prepisanega z roko Boccaccia (Vat. Lat. 3199). S tem se je že začela razvijati nasprotna, predvsem pa kritično usmerjena literarna teorija o Dantejevem opusu. Bembo kot tedanji vodilni oblikovalec italijanskega okusa za več generacij namreč ni soglašal z razlagami Landina. Leta 1521 je prevedel *De vulgari eloquentia*, nato pa leta 1525 je v traktatu *Prose della volgar lingua* poskušal ovreči Dantejev pesniški jezik, češ da ne odraža dostojanstva in ni pristen, pri tem pa je povsem spregledal njegovo estetsko in artistično razsežnost.

Dantejev pesniški jezik je tedaj prešel v drugačno okolje interpretiranja: postajal je predmet preučevanja zaprtega kroga učenjakov, saj je bil s teološko osnovo, filozofsko miselno ostrino in znanstveno preciznostjo težko dostopen širšemu bralstvu. Del interpretov mu je skušal odvzeti poetičnost z očitki na podlagi primerjav z aristoteljanskimi vzorci retorike, ki so bili večinoma mehanični poskusi zanikanja pesniške vrednosti z argumenti o strukturi, žanru in formi. Prepoznan sicer kot nesporen predhodnik humanizma in literarni zgled, je v inte-

114 Garin, »Dante nel Rinascimento«, 12.

115 Ciabattini, »Dante Alighieri«, 952.

116 Louise Georges Clubb, »Littérature«, v: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*, ur. J. R. Halle, Paris-London 1997. Thames&Hudson, 190.

117 Dante Alighieri, *Vita Nuova*, ur., prev., uvod, op. Andrew Frisardi, Ewanston, Illinois 2012: Northwestern University Press, 78–79; Dante Alighieri, *Novo življenje*, 89.

lektualnem vrenju v dobi italijanske renesanse paradoksalno zavzemal nekoliko neopredeljeno pesniško mesto: medtem ko je ostajal hermetičen, je kljub temu nekako začel predstavljati eno od zasnov bodočega elegantnega, uglajenega in kultiviranega italijanskega jezika.¹¹⁸ Sam Dante je menil, da potencialno obstaja literarni italijanski jezik, ki ga je imenoval »vulgare illustre«.¹¹⁹

Z Dantejem Alighierijem se je dokončno začela osrediščati krščanska Italija (pred njim je bila Italija rimska in latinska).¹²⁰ Tako mnenje pa tedaj ni bilo eno od prevladujočih, temveč je začelo stopati v ospredje v nekaterih teološko-filozofskih mislih italijanskih humanistov. Njegov opus je bralce soočal z italijansko recepcijo in vprašanjem italijanske poetike. Z embrioničnim (srednjeveškim) humanizmom,¹²¹ ki ga je odprl kot mislec in pesnik Dante, pa se je začelo tudi obdobje, ko so v začetku 16. stoletja italijanski humanisti začeli poskušati premišljevati širše in sooblikovati glavno smer evropske umetniške ustvarjalnosti. Italijanski (in evropski) intelektualci, so sledeč Danteju, sedaj mogli izraziti svoje ustvarjalne pobude v bolj sofisticirani obliki, v globoko osebni, zaprti, celo enigmatični, predvsem pa v antropocentričnem okolju, ki so ga sami kreirali – čeprav je Dante človeka zrl v teocentričnem svetu.¹²²

Spis *De vulgari eloquentia*, ki pomeni prvo pesnikovo avtorsko retoriko z utemeljitvijo sposobnosti romanskega (rimskega, italijanskega) govora, je obveljal za prvi znanstveni literarnokritični spis¹²³ in kot primer predmoderne literarne zgodovine.¹²⁴ Bil pa je Dante tudi odločilen avtor, ki je naznanjal prehodno obdobje med prevlado »podobe nad besedo«, ko so se estetske teorije 13. stoletja začele uklanjati renesančnim pobudam: individualnost posameznikov se je začela

118 Michael Caesar, »Dante, réputation de«, v: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*, ur. J. R. Halle, Paris–London 1997: Thames&Hudson, 109.

119 Bicilli, *Mesto renessansa v istorii kul'tury*, 16.

120 Cesare Balbo, *Sommario della storia d'Italia. Dalle origini fino ai nostri giorni (2600 a. C.–1848)*, Milano 1934: La universale »Barion«, 75–76.

121 M. L. McLaughlin, »Humanism and Italian Literature«, v: *The Cambridge Companion to Renaissance Literature*, ur. Jill Kraye, Cambridge 1996: Warburg Institute, Cambridge University Press, 224.

122 Ustrezno sopostavljanje njegovega opusa s teološkim uvidom gl. Giovanni Getto, »Poesia e Teologia nel Paradiso di Dante«, v: G. Getto, *Aspetti della Poesia di Dante*, Firenze 1966: Sansoni.

123 Purcell, »The Introduction«, 3.

124 Applebaum, »Introduction«, xii.

izražati v novi obliki,¹²⁵ občutju, upanju. Dante je bil prepoznan kot pesnik, ki je zaznamoval krhanje srednjeveške mentalitete in že za časa svojega življenja napovedoval renesančno dobo in tako začel postopoma predstavljati univerzalnega znanilca neke nove dobe, torej tiste, ki je šele nastopila po zatišju renesančnega entuziazma. Po nekaterih pojmovanjih je bil Dante prvi evropski novoveški človek, ki je vplival s svojo poezijo na razvoj intelektualnih smeri in vzpostavitev osebne individualitete. Z zavedanjem individuuma znotraj omejenih možnosti srednjeveške enciklopedičnosti in neomejenih kozmoloških razsežnosti, je s svojim moralno-etičnim kodeksom namreč tudi napovedoval nevarnost odsotnosti, umanjkanja (izločenosti in ločenosti razuma od zavesti)¹²⁶ posameznika iz pozornosti, pri čemer ni pomagala nadaljnja sekularizacija človeške kulture, ki je sledila v 17. stoletju. Človekova eksistenca je postajala vse bolj utemeljena, a tudi teoretično izražena, in v sebi pa kompleksna, in včasih – samosvoja, hipersenzibilna, včasih – avtoritativna.

Proti nevarni ekskluzivnosti posameznikovega jaza se je Dante na nek način že boril, predvsem z vzpostavitvijo (ne-lastnega) položaja nezamenljivega avtorstva. Pesnik je v Peklu (1, 61–63, 79–87) opredelil kategorijo avtorstva tik pred zagledanjem Vergilija z naslednjimi besedami:

Zdaj si Vergil, ti, tisti izvir,
ki tako velikodušno razširja
reke navdiha? Odgovoril izpod obrvi

s sramežljivim sem pogledom
,O čast in svetloba drugih pesnikov,
naj mi moj študij dolgoleten

in velika ljubezen dovolita,
da bi z razlogom iskal skozi
tvoja dela. Ti si moj voditelj

125 Umberto Eco, *Art and Beauty in the Middle Ages*, prev. Hugh Bredin, New Haven, London 2002. Yale Nota Bene, University Press, 91.

126 Ruski semiotski teoretik govori celo o »nad-specializaciji« (prim. J. M. Lotman, (*A Semiotic Theory of Culture*), Indiana 1990. Indiana University Press, 184–185).

in avtor moj; ti edini tisti
 si, od kogar prevzel lep slog sem,
 ki prinesel čast mi je.¹²⁷

Svoje razmišljanje pa je Dante nadgradil z raziskavami brezčasnosti v *Monarhiji* in v *De vulgari eloquentia*, kjer je se je preizkusil v etimologiji avtorja in avtorstva:

»Kolikor ‚autore‘ izvira iz glagola, se sedaj ta beseda nanaša zgolj na pesnike, ki so z glasbeno umetnostjo povezali med seboj besede: in pomen, ki potem nastane, naposled osvobaja od sedanjosti«¹²⁸

* * *

Dantejevo izjemno ustvarjanje na področju besednega izražanja zavezuje k temu, da se moramo tudi v primeru njegove biografije obračati k tistemu, kar je pesniku avtentično. To bi bila verjetno tudi Dantejeva želja. Čeprav je razumevanje literarnih del kot avtobiografskih lahko sporno, je tudi nesporno, da je Dantejevo *Novo življenje* v resnici neke vrste avtorjeva avtobiografija: prozno besedilo, ki uokvirja verze, pisano v prvoosebni (na)govoru, govori zelo nazorno in neposredno o dogodkih, ki so se zgodili v življenju pripovedovalca, istovetnega s protagonistom.¹²⁹ Zato je morda tudi razumljivo, da verodostojne Dantejeve biografije dolgo ni bilo mogoče napisati, saj je Dante sam svojo poezijo pojmoval kot tako, ki je namenjena prihodnosti, večnosti in osamelim duhovnim iskalcem vseh dob. Tako kot je njegova poetika nastajala vzporedno z njegovo življenjsko potjo, tako je takšna vizija osebne, pobožno poglobljene in vase posvečene dejavnosti tedaj osamljenega pesnika izvirala iz Dantejeve recepcije življenja, kot ga je živel. Boccaccio je zapisal, da je pesnik sam vzpostavil prav takšno premiso v duhovnem preživetju svojega časa: »Študije in raziskovanja, še posebej tista, ki so bile osebna razmišljanja, s katerimi je naš Dante

127 Prim. prevod A. Gradnika: »Si ti Vergil, si tisto vrelo živo / ki ti besedje je ko reka lilo? / sem odgovoril sramežljivo. // Ti vseh poetov slava in svetilo, / ni žal za uk mi in ljubezen vdano, / vse, kar me k tvoji knjigi je vodilo, // Ti učenik si moj, od tebe rano / za lepi slog sem si posnel pravila, / da zdaj je tudi moje ime že znano« (Dante, *Pekel*, prev. Alojz Gradnik, opombe Niko Košir, Ljubljana 1959: MK, 8)

128 Albert Russel Ascoli, »From auctor to author: Dante before the *Commedia*«, v: *The Cambridge Companion to Dante*, ur. Rachel Jacoff, 2. izd., Cambridge 2007. Cambridge University press, 57, 62.

129 Frisardi, »Introduction«, xix.

[...] popolnoma obkrožil sebe, so zahtevale samoto brez vznemirjenj, in miren um.«¹³⁰

Osamel popotnik; izgnanec; izobčenec; patriot; filozof; vizionar; pesnik; pesnik življenja.

Viri in literatura:

- Alighieri, Dante. *Novo življenje*. Prev. C. Zlobec. Uvod J. Kos. Ljubljana. 1957. CZ.
- Alighieri, Dante. *Vita nova*. Ur., prev., uvod, op. Andrew Frisardi. Ewanston, Illinois. 2012. Northwestern University Press.
- Alighieri, Dante. *Le opere di Dante*. Ur. Domenico de Robertis, Giancarlo Breschi. Spre. Besede F. Brambilla Egeno, G. Contini, D. De Robertis, G. Gorni, F. Mazzoni, R. Migliorini Fissi, P. V. Mengaldo, G. Petrocchi, E. Pistelli, P. Shaw. Società dantesca Italiana. Za založbo: Mauro Pagliai. Livorno, Firenze. 2012. Polistampa.
- Applebaum, Stanley. »Introduction«. V: Dante Alighieri. *The New Life - La Vita Nuova*. Ur., prev. S. Applebaum. New York. 2006. Dover Publication. v–xii.
- Ascoli, Albert Russel. »From auctor to author: Dante before the Commedia«. V: *The Cambridge Companion to Dante*. Ur. Rachel Jacoff. 2. izd. Cambridge. 2007. Cambridge University press. 46–67.
- Azzetta, Luca. Le chiose alla ‚Commedia‘ di Andrea Lancia, l’Epistola a Cangrande e altre questioni dantesche. *L’Alighieri*. XLIV (2003): 5–76.
- Baron, Hans. *Leonardo Bruni Aretino, Kumanistisch-philosophische Schriften (Mit Einer Chronologie Seiner Werke und Briefe)*. Leipzig. 1928. Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Boccaccio, Giovanni. »Trattatello in laude di Dante«. Ur. P. O. Ricci. V: Giovanni Boccaccio. *Tutte le opere*. Libro VI. Ur. Vittorio Branca. Verona. 1974. Mondadori.
- Boccaccio, Giovanni. *Life of Dante*. Appendices: Leonardo Bruni, Life of Dante by Leonardo Bruni. Extract from Giovanni Villani’s Florentine Chronicle; Extract from Filippo Villani’s Life of Dante in his De Origine Civitatis Florentiae et ejusdem Famosis Civibus; a Document preserved in a Manuscripts of Boccaccio. Prev. Philip H. Wicksteed. Ur. William Chamberlain. Castle Yard. 2017. Alma Classics.
- Balbo, Cesare. *Sommario della storia d’Italia. Dalle origini fino ai nostri giorni* (2600 a. C.– 1848). Milano. 1934. La universale »Barion«.
- Bicilli, P. M. *Mesto renessansa v istorii kul’tury*. Sankt-Peterburg. 1996. Mifril.
- Boccaccio, Giovanni. 2009. *Life of Dante*. Alma Classics.
- Boli, Todd. Boccaccio’s ‚Trattatello in laude di Dante‘. *Dante Resartus’ Renaissance Quarterly*. 41, 3 (1988): 389–412.
- Bruni, Leonardo. »Life of Dante (Appendices)«. V: Giovanni Boccaccio. *Life of Dante*. Philip H. Wicksteed. Ur. William Chamberlain. Richmond. 2017. Alma Classics. 87–101.

130 Boccaccio, *The Life of Dante*, 11.

- Busetto, Natale. *La vita e le opere di D. Alighieri*. Livorno. 1922. Raffaello Giusti.
- Caesar, Michael. »Dante, réputation de«. V: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*. Ur. J. R. Halle. Paris–London. 1997. Thames&Hudson. 108–109.
- Ciabattoni, Francesco. »Dante Alighieri«. V: *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. Ur. Marco Sgarbi. Springer 2017: Springer International Publishing. 947–958.
- Clubb, Louise Georges. »Littérature«. V: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*. Ur. J. R. Halle, Paris–London. 1997. Thames&Hudson. 190–191.
- Contini, Gianfranco. *Un'idea di Dante*. Torino. 1976. Einaudi
- Dante. *Pekel*. Prev. Alojz Gradnik. Opombe Niko Košir. Ljubljana. 1959. MK.
- Delumeau, Jean. *La civilisation de la Renaissance*. Paris. 1984. Arthaud.
- Eco, Umberto. *Art and Beauty in the Middle Ages*. Prev. Hugh Bredin. New Haven, London. 2002. Yale Nota Bene, University Press.
- Frisardi, Andrew. »Introduction«. V: Dante Alighieri. *Vita Nova*. Prev., ur., op. Andrew Frisardi. Evanston, Illinois. 2012. Northern University Press. LX–LX.
- Getto, Giovanni. »Poesia e Teologia nel Paradiso di Dante«. V: G. Getto. *Aspetti della Poesia di Dante*. Firenze, 1966. Sansoni. 119–188.
- Hay, Denys. *Italy in the Age of the Renaissance 1380–1530*. Ur. Denys Hay, John Law. London, New York. 1989. Longman, Longman History of Italy.
- Hawkins, Peter S. »Dante and the Bible«. V: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*. 125–141.
- Herzman, Ronald B. »Dante and the Apocalypse«. V: *The Apocalypse in the Middle Ages*. Ur. Richard K. Emmerson, Bernard McGinn. Ithaca, New York. 1992. Cornell University Press. 398–413.
- Herzman, Ronald B. »I Speak Not Yet of Proof': Dante and the Art of Assisi«. V: William R. Cook. *The Art of the Franciscan Order in Italy*. Leiden. 2005. Brill. 195–197.
- Hollander, Robert. »Dante and his commentators«. V: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*. 270–281.
- Holmes, Georges. »Cristoforo Landino«. V: *Dictionnaire de la Renaissance italienne*. Ur. J. R. Halle. Paris–London. 1997. Thames&Hudson. 184.
- Garin, Eugenio. Dante nel Rinascimento. *Rinascimento* 7 (1967): 3–28.
- »Introduction«. V: *The Early Lives of Dante*. Ur. Viktor Gollancz. Prev. P. H. Wicksteed. III-I.
- Jacoff, Rachel. »Introduction to Paradiso«. V: *The Cambridge Companion to Dante*. 2. izd. Ur. Rachel Jacoff. Cambridge. 2007. Cambridge University Press. 107–125.
- Larner, John. Traditions of Literary Biography in Boccaccio's Life of Dante. *Bulletin John Rylands Library*. 72 (1990). 107–117.
- Lotman, Jurij. M. *A Semiotic Theory of Culture*. Indiana. 1990: Indiana University Press.
- Mann, Nicholas. »The Origins of Humanism«. V: *The Cambridge Companion to Renaissance*. Ur. Jill Kraye. Cambridge. 1996. Cambridge University Press. 1–20.
- Mazzotta, Guiseppe. »Life of Dante«. V: *The Cambridge Companion to Dante Alighieri*. Ur. Rachel Jacoff. 2. izd.. Cambridge. 2007. Cambridge University press. 1–14.
- McLaughlin, M. L. »Humanism and Italian Literature«. V: *The Cambridge Companion to Renaissance Literature*. Ur. Jill Kraye. Cambridge. 1996. Warburg Institute, Cambridge University Press. 224–246.

- Oliver, Davies. »Dante' Commedia and the Body of Christ. V: *Dante's Commedia. Theology as Poetry*. Ur. Vittorio Montemaggi, Matthew Traherne. Indiana. 2010. University of Notre Dame Press. 161–179.
- Panofsky, Erwin. *Studies in Iconology (Humanistic Themes In the Art of the Renaissance)*. New York, Hagerstown. Ur. Benjamin Nelson. London. 1962. Harper Torcher.
- Purcell, Sally. »The Introduction«. V: *Sally Purcell Literature in the Vernacular*. Manchester 1981. Carcanet New Press Limited. 1–36.
- Ricci, P. G. Le tre redazioni del 'Trattatello in laude di Dante'. *Studi sul Boccaccio*. VIII (1974): 197–214.
- Schnapp, Jeffrey T. »Introduction to Purgatorio«. V: *Cambridge Companion to Dante*. Ur. Rachel Jacoff. 2. izd. Cambridge. Cambridge University Press. 91–107.
- Snider, Denton J. *The Biography of Dante Alighieri. Set forth as His Life Journey*. Saint Louis. 1922. The William Harvey Minor.
- Smith, J. Robinson *The Earliest Lives of Dante*, New York 1901. Henry Holt and Co.
- Stelè, France. »Opombe k umetniškim prilogam«. V: *Dante*. Ur. Alojzij Res. Ljubljana. 1921. Kleinmayr-Bamberg. 292–298.
- Strathern, Paul. *The Medici*. London. 2007. Vintage Books.
- Studi sulla vita e le opere del Boccaccio*. Milan, Naples. 1985. Riccardo Ricciardi.
- The Early lives of Dante*. Ur. Viktor Gollancz. Prev. P. H. Wicksteed. The Kings Classics London. 1904. Alexander Moring Limited. The de la More Press.
- Toynbee, Paget. History of the letters of Dante from the fourteenth century to the present day. *Annual Reports of the Dante Society* 36 (1917). 1–30.
- Villani, Giovanni. »Extract from Giovanni Villani Florentine Chronicle«. V: *Giovanni Boccaccio. Life of Dante*. Prev. Philip H. Wicksteed. Ur. William Chamberlain. Castle Yard. 2017. Alma Classics. 101–103.

Elektronski viri:

- Dante Alighieri nell'Enciclopedia Treccani – vpogled 23.7.2022.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/dante_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/dante_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/) - vpogled: 23.7.2022).
- [https://www.treccani.it/enciclopedia/casella_\(Enciclopedia-Dantesca\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/casella_(Enciclopedia-Dantesca)) – vpogled 30.1.2023.
- Dante Lab at Dartmouth College: Reader - vpogled 21.1.2023.
- Della Scala family | Italian family | Britannica – vpogled 12.12.202